Кирилюк М.А.
доцент кафедри германської філології,
кандидат філологічних наук,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКУ XXI СТ. В СИСТЕМІ НЕОЛОГІЗМІВ

Поява нових слів - аналогічно як і їх зникнення - виражає пристосування словника до нових реалій і є необхідною для подальшого функціонування мови як засобу спілкування та порозуміння.

Словниковий склад мови розширюється, оскільки та чи інша суспільна зміна викликає потребу в нових одиницях номінації. Як правило, така потреба задовільняється засобами словотвору чи запозиченнями з інших мов. В певній мірі нові слова виникають завдяки розширенню спектру значень лексем чи їх фразеологізації.

Останнім часом словник німецької мови збагатився і продовжує збагачуватися вище означеними способами, що викликало необхідність його системного лексикографічного опису, котрий результувався зрештою в розробці відповідного проекту (*das Projekt Neologismen*).

Означений проект, будучи спочатку зорієнтований на публікування друкованого словника неологізмів німецької мови, зреалізовується однак, як пілотний проект в інтернеті. Причому такий online-словник має очевидні переваги перед своїми попередниками друкованими словниками завдяки можливостям більш широкомасштабного представлення інформації, її актуалізації, доповнення та здійснення наукового пошуку. Все вищеозначене засвідчує інтерес до неологізмів німецької мови як нових одиниць словника.

Досліджуючи неологізми німецької мови, ми виходимо із загально-прийнятого розуміння їх як нових лексичних одиниць чи нових значень уже існуючих одиниць мови, які з'являються у певний період її розвитку, поширюються і визнаються загалом як мовна норма, сприймаються разом з тим як нові одиниці мови. Новими вони є в тому сенсі, що на початку визначеного періоду ще не належать до мовної системи, а в кінці цього періоду стають її визнаними елементами. Таким чином, дослідження неологізмів має асоціюватися з певним проміжком часу, а неологізми є не лише новими мовними одиницями, а такими, котрі знайшли шлях до загального вжитку.

Кандидати в неологізми проходять свого роду фазу спостереження лексикографами, перш ніж слово вважатиметься неологізмом. Так, наприклад, слово *Burn-out,* що з'явилося в 70-ті роки в медичній фаховій мові для позначення зумовленого стресом душевного та фізичного виснаження, у зв'язку із соціальним поширенням цього явища увійшло у загальний мовний вжиток. Можна привести і інші приклади такого переходу. Так, у зв'язку з

глобалізацією стали комунікативно релевантними певні терміни зі сфери економіки (*Global Player, Outsourcing*). Такі терміни завдячують своїм включенням у загальний мовний вжиток їх надзвичайній актуальності та високочастотному використанню.

У зв'язку із такого роду процесами можуть бути означені певні предметно-понятійні сфери, яким словник завдячує новими надходженнями лексики. Результати досліджень [Sprachdienst 4/07, 152] засвідчили, що в 90 ті роки минулого століття такими фаховими областями були наступні:

- комп'ютер, інтернет (*z. B. Doppelklick, E- Mail)*
- засоби комунікації *(z. B. Bezahlfernsehen, Late-Night-Show*)
- соціально-суспільна сфера *(z. B.Babyklappe, Ostalgie*)
- спорт (*z. B.Gelbsperre, inlineskaten*)
- економіка (*z. B. outsourcen, Scheinselbstständigkeit*)

Уже в першому десятилітті XXI ст. констатується деяка зміна фахових областей, до яких можуть бути віднесені неологізми цього періоду:

- комп'ютер / інтернет (*z.B. Blog, googeln)*
- демографія (*z. B. Antiaging, Riesterrente*)
- здоров'я *(z. B. Praxisgebühr, Sars)*
- дозвілля (*z. B. Fanmeile, Heizpilz)*
- політика (*z. B. Eineurojob, Elternzeit*)

Окремо слід сказати про роль англіцизмів як джерела поповнення словника німецької мови особливо в останій час. Німецька мова є європейською мовою, котра виявляє найбільший приріст англійських запозичень, що зумовлено як позамовними так і мовними причинами. Власне мовна причина полягає в тому, що із засвоєнням нових понять засвоюється і їх позначення у мові, що є безсумнівно позитивним явищем, оскільки такі мовні одиниці вияляються переважно однозначними. Правда, в такій ситуації як правило, відбувається пошук німецькомовного еквівалента, який буває іноді доречним (напр.: *Mountainbike / Bergfahrrad*), однак може бути і відсутнім. Так, напр., англійське *chatten* аж ніяк може бути замінено відповідно до його змісту в англійській мові дієсловами *schwatzen* чи *plaudern (*базікати*).*

Ідеальним випадком інтеграції іншомовних слів є їх калькування, котрі приживаються і функціонують поряд із самими запозиченнями. Напр.: *globales Dorf / Global Village, Bezahlfernsehen / Pay – TV.*

Стосовно великої кількості англіцизмів у німецькій мові, які правда концентруються в певних словникових сферах і переважно мало проникають в загальний мовний вжиток, існує останім часом багато критики. Інколи складається враження, що нові слова є передусім запозиченнями з англійської.

Таке враження, що підсилюється мовою реклами та засобами масової інформації, виникає ще й тому, що такого роду запозичення особливо виділяються через їх специфічне написання та вимову. Німецький мовець

реєструє їх як нові та чужомовні, тоді як новотвори на базі німецькомовного матеріалу навряд чи сприймає такими.

Слова з англійської мови запозичуються ще і завдяки їх більшій благозвучності, новизні та експресивності і часто виступають як синоніми до вже існуючих німецьких слів. (Напр.: *outdoor* / *im Freinen, ups / hoppla*). Крім того у вживанні англіцизмів присутній елемент престижності, мовці засвідчують таким своїм лексиконом високий освітній рівень, причетність до нових тенденцій т.ін. Беззаперечно, англіцизми збагачують словник семантично та стилістично диференційованими одиницями номінації (напр.*: walken / gehen / Loser / Verlierer*).

Порівняння з попередніми періодами часу стосовно кількості англіцизмів та їх розподілу в німецькій мові не є повною мірою можливим, однак судячи з усього, за останній час в німецьку мову прийшло особливо багато англійських запозичень, тим більше у порівнянні з досить малочисельними запозиченнями з інших мов.

В дослідженнях неологізмів останніх років [Sprachdienst 4/07, 155] співвідношення власне німецьких неологізмів та неологізмів-запозичень визначається як 60% до 40%. При цьому констатується, що з німецьких новотворів (нових лексем та нових значень) 68% є складними словами (*Zusammensetzungen),* 16% похідними (*Ableitungen),* 11% скороченнями (*Kurzwörter*), тоді як морфологічно 85% їх є іменниками, 9% дієсловами і решта (6%) розподіляється між прикметниками, прислівниками та вигуками.

При детальнішому розгляді це співвідношення (60% / 40%) може бути уточнено. Адже завдяки високій продуктивності німецького словотвору заголовні слова-неологізми зазнають подальших словотвірних процесів і в результаті кількість словотворів значно збільшується. А у випадку, коли заголовне слово є англійським запозиченням, його словотвірний розвиток німецькими засобами призводить до так званих гібридних утворень (напр.: *anmailen, Prepaidkarte)*, які важко оцінити однозначно щодо їх належності до власне німецької чи запозиченої лексики.

Безсумнівним лідером серед предметно-понятійних сфер, які “поставляють” лексичні новотвори, є фахова сфера комп’ютерної техніки, про що свідчать поповнення лексикону такими мовними одиницями як *Online-Shops, Home-shopping, Internetportale, Internet-Kasinos.* Пересилка письмових повідомлень через мобільний телефонний зв’язок уможливлюється службою *Short Message Servise* (скорочено *SMS).* При цьому в німецькій мові *die SMS* (зі зміною граматичного роду) використовується і для позначення самих повідомлень надісланих, таким чином. “*Eine SMS schicken*” (послати *SMS*), що належить до улюблених занять молоді, одержує дієслівне похідне *simsen*. Такий новотвір як *Handykette,* під чим розуміють зібрання правил ввічливості для користувачів мобільних телефонів, утворено на базі слова *Etikette* шляхом скорочення.

Новотвори в суспільно-політичній сфері зумовлені наряду з іншим тим, що попит на політичну коректність диктує потребу в пом'якшувальній лексиці, про що свідчать так звані *Weicheiwörter,* позначення для сучасного чоловічого типу який дистанціюється від таких традиційних чоловічих цінностей, як рішучість та категоричність. Напр.: *Chefgrüßer, Frauenversteher, In-Fahrtrichtung-Sitzer, Reformkostesser*.

Протилежна позиція презентується через так звані *Harteiwörter* (згрубілу лексику): *Kaktusstreichler, Sonnencremeverzichter,Pitbullzurückbeißer, Rindfleischesser, Unterhosenmehrfachbenutzer*. Творчість поборників скорочень викликає до життя такі новотвори як *die Sofi / Sonnenfinsternis* (затемнення сонця), як і *die Mofi / Mondfinsternis* (затемнення місяця*).*

Впливають на лексичний склад мови і літературні пристрасті, які існують в суспільстві. Так, тривалий час на перших місцях у списку бестселерів займають книги британської авторки Джоан Роулінг про Гаррі Поттера. Як результат у мові з'являються, відображаючи реалії дійсності, такі слова як *Harry-Potter-Fieber, Harry-Potter-Partys, Harry-Potter-begeistert, Pottermanie, Harry-Potter-Ignorant.*

Як уже зазначалося раніше, науково обгрунтований відбір неологізмів здійснюється шляхом ретельного спостереження за лексичним складом мови, новими мовними явищами. Завдяки щорічному списку (Hitliste) слів року (Wörter des Jahres) Товариства німецької мови (GfdS) в поле зору дослідників та мовознавців потрапляють найбільш часто вживані слова того чи іншого року. І хоча зрештою не вони є передусім предметом уваги, а ті важливі теми громадської дискусії, які за ними стоять, та все ж ця актуальна лексика вирізняється оригінальністю, експресивністю, словесною образністю та високою інформативністю передусім завдяки своїй новизні.

Актуальність проблеми довкілля, життя і здоров'я людей спричиняє актуалізацію слова *Kampfhund (*бійцівський пес *),* яке увійшло до десятки слів року 2000 та його похідних *Kampfhundproblem, Leinen-und Maulkorbzwang, Hundeführerschein*. А загострення проблеми паління зумовлює введення у вжиток мовних позначень приміщень, де не палять *(rauchfrei)* чи закладів, де це дозволено (*Raucherkneipen, -lokale, Raucherabteile, Raucherbereiche),* щоб забезпечити захист тих, хто не палить *(Nichtraucherschutz).*

Здійснювана за ініціативи міністра Урсули фон дер Лайен розбудова сфери охорона дитинства відродила та розширила новотворами відповідний лексикон. Так, конференція федерального міністерства з питань сім'ї, де йшлося про прогнози щодо кількості місць в дошкільних закладах та їх фінансування, одержала словесне вираження у формі *Kinderkrippen-Gipfel* скорочено *Krippengipfel*. Для виплат на дітей вживаються позначення *Betreuungsgeld, Betreuungsprämie* аж до *Herdprämie,* що містить іронічну оцінку цього суспільного явища, та *Wickel-Volontariat* замість *Vätermonate* (відпустка батька по догляду за дитиною), що є актуальним прикладом мовного вираження суперечливих політичних точок зору на суспільні

проблеми. Підримка державою інституту сім'ї актуалізувалася в ключовому понятті *Familienfreundlichkeit* (дуже частотним є ад'єктив *familienfreundlich*).

Занепокоєння громадськості проблемами клімату та його змін актуалізує лексику цього поля, ключове слово якого *Klima* увійшло до десятки слів року 2007 [Sprachdienst 1/08, 17]. Більш аніж сотня складних іменників з цим компонентом *(Klimakompromiss, Klimakonferenz, Klimapolitik, Klimaschutz, Klimaschäden, Klimakatastrophe, Klimafonds, Klimagipfel, Klimaschock u.a.),* як і складні прикметники типу *klimafreundlich, -neutral und –schädlich* зафіксовані в мовних списках Товариства німецької мови в цьому (2007) році.

Позиції та вчинки лідерів держав, зокрема федерального канцлера Німеччини у зв'язку з тими чи іншими подіями зумовлюють творення оказіональної лексики типу *Machtwortkanzler* чи *Basta-Kanzler* (про колишнього федерального канцлера Німеччини Герхарда Шредера). Останнє пов'язано їз його словами "Ми робитимемо це і з цим баста".

Обрання федеральним канцлером Німеччини жінки Ангели Меркель має мовну рефлексію у вигляді слова *Bundeskanzlerin,* яке стало словом року 2005. У мовному відношенні ця ситуація цікава тим, що раніше звертання до канцлера – жінки мало би вигляд *Frau Bundeskanzler*, яким, наприклад, було звертання до жінки – міністра *Frau Minister.* Правда в конституції використовується, як і раніше, позначення *Bundeskanzler* (в граматичному відношенні так званий *generisches Maskulinum).* Не відбулося перейменування і в лексикалізованих складних іменниках типу *Bundeskanzleramt,* тоді як у внутрішньо-державному протоколі йдеться про *Frau Bundeskanzlerin,* а офіційне звертання передбачає нейтральне в родовому відношенні *Exzellenz* (в службовій переписці коректним буде звертання *Ihrer Exzellenz Bundeskanzlerin der Bundesrepublik Deutschland Frau Dr. Angela Merkel).* Оскільки міжнародні та державні ініціативи Ангели Меркель як канцлера ФРН здійснюються в основному у зв'язку з питаннями глобалізації, то її називають у пресі *Globalisierungsgestalterin,* а на її зацікавленість проблемами зовнішньої політики та захисту довкілля вказують такі атрибути як *Außenkanzlerin, Auswärts-Kanzlerin, Klima-Queen u.a.*

Здійснений вибірковий аналіз високочастотної лексики за версією Товариства німецької мови в 2000-2007р.р. засвідчує, що цей лексикон актуалізується або новостворюється як реакція на екстралінгвістичні реалії, особливо актуальні проблеми суспільного життя. Деякі з цих мовних одиниць, будучи новотворами, проходять стадію оказіональності, перш ніж набути статусу узуальної одиниці, тим більше, що їх словотворчі особливості, які повною мірою відображають словотвірні тенденції німецької мови, не перешкоджають їх засвоєнню лексичною системою цієї мови.

Der Sprachdienst 2/01, S.41-45; der Sprachdienst 1/06, S. 1-13; der Sprachdienst 4/07, S. 146-160; der Sprachdienst 1/08, S. 16-31